

Каларонімы ў паэтычнай мове Пімена Панчанкі

Л.В. ПАПЛАЎНАЯ

Артыкул прысвечаны даследаванню колеравай лексікі ў паэтычнай мове П. Панчанкі. Вызначаюцца шляхі дасягнення мастацкай вобразнасці праз каларонімы-эпітэты, метафары і параўнанні.

Ключавыя словы: каларонім, прыметнікі-каларатывы, храматычныя колеры, ахраматычныя колеры, эпітэт, метафара, параўнанне.

The article is devoted to the research on colour vocabulary in P. Panchanka's poetic language. It states out the ways of achieving artistic imagery through caloronim-epithets, metaphors and comparisons.

Keywords: caloronim, adjective-caloronims, chromatic colours, achromatic colours, epithet, metaphor, comparison.

Кожны аўтар стварае сваю карціну свету ў гуках, фарбах і колерах. Пры гэтым ён аддае перавагу пэўным мастацкім сродкам.

Паэтычная творчасць Пімена Панчанкі – яркая старонка ў беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. Ён самабытны і таленавіты паэт, які шырока і арыгінальна выкарыстоўваў мастацка-эстэтычныя магчымасці беларускага слова. Сістэма яго вобразна-выяўленчых сродкаў шматгранная і гарманічна скампанаваная. І ў гэтай сістэме пэўнае месца займае лексіка колераабзначэння, якая з'яўляецца неад'емнай часткай слоўніка выдатнага мастака слова. Бачанне навакольнага свету ў колерах вымагае ад пісьменніка не толькі добрага ведання моўных сродкаў і перадачы з дапамогай іх разнастайных адценняў, але і асабістага прыроднага таленту да колерапісу словам.

Спецыялісты падзяляюць усе колеры на дзве групы: храматычныя (асноўныя), да якіх належаць сем колераў высёлкі, і ахраматычныя – белы, чорны і ўсе шэрыя колеры [1, с. 168].

Пімена Панчанку можна аднесці да поліхромных паэтаў, паколькі ў яго паэтычнай мове сустракаюцца каларатывы абедзвюх груп. Аднак ахраматычныя колеры ўсё ж дамінаюць. Сярод іх найбольш колькасна прадстаўлены чорны і белы. Пры гэтым перавагу паэт аддае чорнаму колеру, што характарызуе яго як чалавека непрымірымага, гатовага да барацьбы. Сапраўды, Пімен Панчанка заставаўся непрымірым да рознага роду негатыву, фальшу і гвалту над чалавечай асобай. П. Панчанка – гэта паэт-праўдалюб, палымяны абаронца духоўнасці і маральнасці жыцця.

Каларонім чорны “які мае колер сажы і вугалю” традыцыйна лічыцца сімвалам гора, бяды, смутку і жалобы. Паэт часцей ужывае яго ў метафарычным значэнні: *Крывёю залітыя рэкі, падбітыя бомбамі хвоі... і чорны задымлены вецер* [2, т. 1, с. 159]; *Яшчэ рана, хлопцы, атрасаць на паперу горкія ўспаміны... Халадзе чорная раса На нямецкіх мінах* [2, т. 1, с. 182]; *Зап'ялася на ўскрайках варонак, Як на вуснах, чорная кроў* [2, т. 1, с. 155]; *Адплывае на захад гарматны гром, Чорны снег і забітых белыя твары* [2, т. 1, с. 181]. Паэт-франтавік, які зведаў сапраўдную цану жыццю і смерці, П. Панчанка выкарыстоўвае чорны колер пераважна ў вершах ваеннага часу.

Да прыметніка чорны прымыкае каларатыў цёмны, які па колеру блізкі да чорнага: *Сосны месяц нада мной калышуць Цёмнымі касматымі рукамі* [2, т. 1, с. 101]; *Дзьмухне вецер – і лісце клёнаў Далонямі цёмнымі стукне ў месяц* [2, т. 2, с. 86]; *Ноч зоркам пераблытала Таемныя шляхі – Адна ўпала спрытная У цёмны бор хлухі* [2, т. 1, с. 26].

Белы колер, які сімвалізуе чысціню, нявіннасць, таксама пашыраны ў паэтычнай мове П. Панчанкі. Найбольш ужывальны гэты колер у пейзажных замалёўках аўтара. Варта прыгадаць верш “Белыя яблыні”, у якім паэт стварыў яркі малюнак вясновай прыроды, поўны характа і замілавання. Вясна намалювана аўтарам светлымі фарбамі, з асаблівай вобразнай метафарычнасцю. Пімен Панчанка згадвае прыгожую легенду пра нараджэнне з

белай квецені дзяўчат на нашай зямлі. Белая квецень яблынь успрымаецца як сімвал чысціні і прыгажосці чалавечых пачуццяў: *О белыя яблыні, белыя яблыні, Пялёсткаў шалёны хвалюючы пах!* [2, т. 2, с. 302].

Ужыванне прыметніка белы дапамагае паэту тонка перадаць прыгажосць беларускай прыроды: *Белы снежань мяккім пухам Апануў палі і дуг* [2, т. 1, с. 43]; *Пахне тут зямля смалою, Апавіта дзеразою, А набелена бярозтай Белай, белай як туман* [2, т. 1, с. 300]; *Пах смалісты п'ю і не нап'юся, І пад гром птушыных галасоў Да бярозы белай прыхінуся, – Буду прагна піць салодкі сок* [2, т. 1, с. 46].

Да белага колеру паэт далучае шматлікія яго адценні – светлы, беласнежны, ясны, малочны: *На паляне ў светлым пералеску Расцвілі налітыя расой Сінія падснежныя пралескі Пад аховай урачыстых хвой* [2, т. 1, с. 46]; *Як пена, беласнежныя карункі Спускаюцца на пальцы веяроў* [2, т. 1, с. 118]; *Смолкай маланкай пупышкі палушчаны, Свежа і зелена. Ясныя дні* [2, т. 1, с. 249]; *Я сам люблю прыход вясны – Малочнае цвіценне вішань* [2, т. 1, с. 17]; *Пагразлі дрэвы ў малочнай багне* [2, т. 1, с. 86].

Колеракод шэры і яго адценні, шызы “цёмна-шэры з сіняватым адлівам”, серабрысты “які колерам і бляскам нагадвае серабро” паэт ужывае ў якасці сродку намінацыі: *Мяне кліча ў госці друг мой лепшы – Шэры дрозд, цудоўнейшы спявак* [2, т. 1, с. 46]; *На жоўтых крыльцах зярняты лятуць І шэрыя фарбуюць тратуары* [2, т. 3, с. 235]; *Закончыў шлях і шызы голуб У каршуновых кіпцюрах* [2, т. 1, с. 22]. Аднак ужываюцца яны і ў пераносным значэнні: *Асцярожна трымаў на далонях тугіх Серабрыстае зарыва клён* [2, т. 1, с. 51]; *Пачынаюць трывожна шумець Асін серабрыстыя грыўні* [2, т. 2, с. 282]; *Каўшом серабрыстым Вялікай Мядзведзіцы Паўмора зачэрпну і ў пінішчыну выплесну* [2, т. 2, с. 286].

Храматычная група колераў ў паэзіі Пімена Панчанкі, якая па колькасці займае другое месца, прадстаўлена зялёным, сінім, чырвоным і жоўтым колерамі.

Зялёны, які лічыцца адным з найбольш спакойных колераў, самы пашыраны з храматычнай групы ў мове паэта.

Зялёны колер – гэта сведчанне не толькі рэалістычнага адлюстравання прыроднага асяроддзя, але і падсвядомага выражэння душэўнай ранімасці і разам з тым веры ў жыццёвыя сілы. Гэты колер П. Панчанка па-майстэрску выкарыстоўвае ў пейзажных замалёўках, выступаючы як майстар маляўнічага эпітэта і метафарычнага жывапісу: *А з поўдня ехаў май зялёны Да нас з вясёлкавай дугой* [2, т. 1, с. 18]; *Ліцеса сягодня ціха, ціха Родныя зялёныя дажджы* [2, т. 2, с. 256]; *Пярун перажагнаў Зялёнай бліскавіцай І чорную жаўну, І чорную крыніцу* [2, т. 3, с. 105]; *І так недарэчы У гэтых лясах непацёртых І рогат турыстаў, і бляск тых прылад рэпарцёрскіх, Што хочацца пушчы Зялёныя вочы заплюшчыць* [2, т. 3, с. 53].

Да зялёнага колеру далучаюцца яго адценні: цёмна-зялёны і светла-зялёны: *За край наш біліся яны, І ў часць іх вольны Нёман узгадаваў тры яліны Ў цёмна-зялёных шлёмах* [2, т. 2, с. 51]; *Вясною на елчыных лапах адростаюць Светла-зялёныя пальцы* [2, т. 2, с. 32].

Колеракоды сіні і блакітны ў паэзіі П. Панчанкі ў спалучэнні з назоўнікамі метафарызуюцца і набываюць дадатковыя сэнсавыя і эмацыяльна-экспрэсіўныя адценні: *На сінія травы, на сосны густыя Павольна спускаўся жнівеньскі вечар* [2, т. 2, с. 143]; *І паціху вецер сіні На празрысты, лёгкі насціл Залаты гарох раскінуў Трапяткіх нямых сузор'яў* [2, т. 1, с. 15]; *І навісла цяжкая хмара, Каб пад сінім агнём бліскавіц Дружным залпам дажджу ўдарыць* [2, т. 1, с. 155]; *Вясёлая трывога прагнала моцны сон... Блакітная дарога з асенніх верасоў* [2, т. 3, с. 29]; *У завяхх пялёсткаў блакітных Няцяжка цяпер заблудзіцца* [2, т. 1, с. 49].

Як бачна з прыведзеных прыкладаў, выкарыстанне зялёнага, сіняга і блакітнага колераў актывізавана тэматыкай пейзажнай лірыкі паэта.

Чырвоны колер, які спрадвеку лічыўся ў славян сімвалам агню, сонца, у паэзіі П. Панчанкі займае асаблівае месца і з'яўляецца “колерам болю”: *Лета справіла шчодро памінкі: На рабінах чырвоны агонь Гэта гронкі маіх успамінаў, Гэта колер болю майго* [2, т. 2, с. 32]; *А на захадзе ў дыме чырвоным Бой жалезным голасам роў* [2, т. 1, с. 55]; *Агонь чырвонымі клыкамі Грызе разбіты Ваўкавыск* [2, т. 1, с. 136].

Побач з чырвоным колерам паэт вельмі часта ўжывае шматлікія яго адценні:

– ружовы “светла-чырвоны”: *Ты хацела забыць Кулямётаў суровы пагляд, Прыхінуцца да зорак І песні ружовыя выткаць* [2, т. 2, с. 11]; *Норму вырабіўшы, клаўся У ружовую калыску Дзень – шырокі, нібы мора* [2, т. 1, с. 15]; *І верш зіхцеў ружоваю духтой, І сэрца заплывала лёгкім тлушчам* [2, т. 1, с. 49];

– барвовы “густа-чырвоны, пурпуровы”: *Расплёскан па бярозах і хваінах Барвовы лівень жнівеньскай зары* [2, т. 1, с. 77]; *Зеніткі кінулі ўверх Барвовыя нажы* [2, т. 1, с. 36]; *Вецер хмары барвовыя гоніць* [2, т. 2, с. 38];

– рубінавы “колер рубіну”: *На віленскі бэз, на віры, на званіцы Цярушацца зоры рубінавым снегам* [2, т. 2, с. 32]; *Асыпаецца ў шклянныя лужы З неба зорак рубінавы град* [2, т. 1, с. 67];

– вішнёвы “цёмна-чырвоны, колеру вішні”: *З вішнёвымі губамі Дзяўчынка вунь ляціць* [2, т. 2, с. 299];

– малінавы “падобны на колер спелых суніц”: *Хутчэй бы прыйшла зіма, Белая і маладая, З малінавымі маразамі* [2, т. 3, с. 14];

– пурпуровы “ярка-чырвоны, з фіялетавым адценнем”: *На фронце мы ў гнілых акопах мерзлі, а там на схілах – пурпуровы мак* [2, т. 2, с. 116];

– вогненны, агністы, агнявы “які мае колер агню, ярка-чырвоны”: *Збіраюць іменямі Дзеці вогненную лістэву* [2, т. 2, с. 328]; *Больш за жыццё берагчы буду сцяг твой агністы* [2, т. 2, с. 408]; *І мы ўбачылі – рыюць пясок на палянках, Як смяротна параненыя быкі, Агнявымі рагамі гармат З чорнай свастыкай танкі* [2, т. 2, с. 218];

– крываваы “ярка-чырвоны, колеру крыві”: *Крывёю набухлі дубровы і травы, Блакіт спапяляюць крываваы зоры* [2, т. 2, с. 25]; *Узяліся помсціць фрыцам За крываваы крыніцы Гераічныя сыны* [2, т. 1, с. 206].

Прыметнікі ружовы і малінавы паэт выкарыстоўвае выключна для апісання прыродных з’яў, ствараючы тым самым адмысловыя пейзажныя замалёўкі: *Норму вырабіўшы, клаўся У ружовую калыску Дзень – шырокі, нібы мора* [2, т. 1, с. 15]; *Гарыць ружовы край нябёс* [2, т. 1, с. 22]; *Зямля маладая спрасоння Дыміцца ружовай зарой* [2, т. 1, с. 34]; *Расой, як жэмчугам, акроплены мурог, Гарыць зары малінавая стужка* [2, т. 1, с. 35]; *Адгаманіла лета На мове зор малінавых і кветак* [2, т. 1, с. 36].

З адмоўнай канатацыяй ўжывае П. Панчанка прыметнік крываваы: *Заўтра раніцай сонца ўздыдзе крывавае, Праплывуць над акапамі журавы* [2, т. 1, с. 193]; *Крываваы зброд руйнуе брудным ботам Хаціны мірныя, дзе люд вясёлы жыў* [2, т. 1, с. 65]; *Па травах зялёных Каравай пакаціўся крываваы, чырвоны* [2, т. 1, с. 260].

Па-мастацку рэалізуе паэт семантычныя магчымасці жоўтага колеру. Каларатыў жоўты “колеру жаўтка” і яго адценне залаты “бліскуча-жоўты” ён выкарыстоўвае пераважна для стварэння непаўторнага восеньскага пейзажу: *Плыве ракою жоўтай восень У цёмны і далёкі акіян* [2, т. 3, с. 149]; *Прыйшла ў наш горад восень На лапках залатых* [2, т. 3, с. 75]; *Куды ні ступіш – пад нагамі дымяцца жоўтыя лісты* [2, с. 1, с. 206]; *А восень страсае сваё залацістае пер’е* [2, т. 2, с. 233]; *А ў садзе шуміць залаты лістапад* [2, т. 3, с. 260].

Мова паэтычных твораў Пімена Панчанкі насычана яркімі параўнаннямі, у склад якіх уваходзяць колеравыя прыметнікі: *Жалуды – як залатыя бочачкі, Стукні ў донца – кожны загудзе* [2, т. 2, с. 135]; *Пишаніца ў хваляванні, Як ветразь залаты шумела* [2, т. 1, с. 20]; *І сум, як шэры дождж, зашастаў* [2, т. 3, с. 27]; *Злятае з-над зор, Як матыль залацісты, І падае ў польмя ліст* [2, т. 1, с. 146]; *І змрок, як чорны вадаспад, З высокіх крыл сцякаў* [2, т. 1, с. 175]; *Расінка – сіні аганёк* [2, т. 3, с. 11].

Прыметнікі-каларатывы служаць асновай для стварэння яркіх і выразных метафар. Метафары Пімена Панчанкі ўзнікаюць нечакана і па-мастацку адлюстроўваюць навакольны свет: *Агонь чырвонымі клыкамі Грызе разбіты Ваўкавыск* [2, т. 1, с. 136]; *І апошні нягучны гром Стаў у шосты накат забіваць Залатыя цвікі дажджу* [2, т. 1, с. 178]; *Зямлі зялёны твар У чаканні томіцца, як свежы хлеб дыміцца* [2, т. 1, с. 135]; *Ірве мелодыю на часткі Клыкамі белымі раэль* [2, т. 3, с. 27].

Паэт адухаўляе прыроду, апісвае яе з вялікай замілаванасцю, шчодрасцю фарбаў і багаццем колеравай гамы: *Вясною на елчыных лапах адростаюць Светла-зялёныя пальцы. І гладзяць яліны свой ельнік малы, І пацеркі дораць з янтарнай смалы* [2, т. 1, с. 302]; *Ноч зоры чысціць чорнай, чорнай замшай* [2, т. 2, с. 222]; *У кожнага быць павінна Свая баравіна, Дзе трымаюць на зялёных руках Сосны самае зыркае сонца* [2, т. 3, с. 215].

Колеравыя эпітэты – гэта неад’емная частка вобразнай структуры паэтычных твораў Пімена Панчанкі. Традыцыйныя азначэнні пад прамым мастакам пераўтвараюцца ў выключныя вобразныя эпітэты: *Пярун перажэгаў зялёнай бліскавіцай* [2, т. 3, с. 105]; *Дажджы залатыя – асеннія песні* [2, т. 1, с. 220]; *На сінія травы, на сосны густыя павольна спускаўся жнівеньскі вечар* [2, т. 1, с. 143]; *Сінім смуткам задымлены вочы яго* [2, т. 1, с. 38]; *Завесілі нас ліўні белыя* [2, т. 2, с. 260].

Сведчаннем сапраўднага майстэрства паэта з’яўляюцца эпітэты-кампазіты, у склад якіх уваходзяць каларонімы: *Едзем паўз бярэзнік беланогі* [2, т. 1, с. 38]; *Елкі цёмнагрывыя намолі* [2, т. 1, с. 32]; *Ярка-вогненнае сонца Варушыла снег, хістала памутнелыя аблогі* [2, т. 1, с. 14]; *Меднастволы, як выліты, высіцца бор* [2, т. 1, с. 166].

Праведзены аналіз паказвае, што Пімен Панчанка ўжывае колеравую лексіку не столькі ў якасці сродку намінацыі, колькі для выражэння разнастайных эмацыянальна-экспрэсіўных ацэнак. Праз колер паэт перадае сваё зрокавае ўспрыманне прыродных з’яў і выказвае свае пачуцці, хваляванні, свае адносіны да рэчаіснасці. Мова яго паэтычных твораў сакавітая, каларытная, вобразная. Выкарыстоўваючы колеранайменні ў якасці вобразных сродкаў, паэт адухаўляе прыроду, апісвае яе з вялікай замілаванасцю, шчодрасцю фарбаў і багаццем колеравай гамы. Разнастайнасць лексічнай колеравай палітры П. Панчанкі, яе сімвалічная насычанасць вызначаюць адметнасць яго аўтарскага стылю.

Літаратура

1. Миронова, Л.Н. Цветоведение / Л.Н. Миронова. – Минск : Вышэйшая школа, 1984. – 286 с.
2. Панчанка, П. Збор твораў у 4-х т. / П. Панчанка. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1981.
3. Назвы колераў у беларускай літаратурнай мове : вучэбна-метадычны дапаможнік / пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мінск : Інстытут падрыхтоўкі навуковых кадраў НАН Беларусі, 2003. – 36 с.